

Розділ 4

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ І ГАЛУЗЕЙ

УДК 332.64:631.111.3

Богінська Л.О., Юрченко О.В.

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА

Досліджено сутність поняття «організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної безпеки дорожнього господарства», визначено його складові частини, зміст та функції. Сформовано загальну методичну схему реалізації дії даного механізму. Розглянуто еколого-економічні аспекти сучасної діяльності дорожніх підприємств. Проведено аналіз дієвості чинних економічних інструментів еколого-економічної безпеки. Визначено елементи комплексу інформаційного, правового, організаційного, нормативного забезпечення у складі організаційно-економічного механізму.

Ключові слова: організаційно - економічний механізм, екологічна безпека, дорожнє господарство.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції економіки України у світове господарство важливого значення набуває проблема формування організаційно-економічного механізму підтримки екологічної безпеки підприємства будь-якої галузі, який дозволив би зберегти безпечний стан екосистем таким чином, щоб забезпечити комфортні умови проживання та діяльності наступним поколінням.

Процес формування соціально відповідального господарювання знаходиться в Україні лише на початковій стадії. Його запровадження потребує розвитку як адміністративних, так і організаційно-економічних важелів. Широке застосування моніторингу забруднення на підприємствах – забруднювачах має стати важливою складовою програм економічного розвитку господарюючих суб'єктів, а також невід'ємними складовими регіональних природоохоронних програм. Еколого-економічні проблеми діяльності дорожнього господарства визначаються як конфлікт між глобальним характером екологічної кризи, з одного боку, і недосконалістю існуючих механізмів забезпечення екологічної безпеки дорожніх підприємств, з іншого. Ураховуючи реальні напрями еколого-економічного розвитку при здійсненні виробничо-господарської

діяльності дорожніх підприємств, цілі їхньої виробничої діяльності мають відповідати екологічним вимогам суспільства та концепції сталого й екологічно безпечного розвитку в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підтримки екологічної безпеки та екологічно стабільного функціонування дорожнього господарства присвятили свої роботи такі відомі вітчизняні та закордонні науковці, як: І. Бланк, О. Волков, О. Гончаренко, М. Гребешкова, М. Грещак, В. Демішкан, О. Добикіна, С. Жданов, К. Зубко, О. Карасьова, В. Луканін, А. Новікова, Н. Орнатський, В. Павлов, Ю. Проник, Є. Прусенко, В. Сизоненко, В. Скляренко, Є. Угненко, А. Шаповалов, Г. Шевчук, І. Чоборівська, О. Храпаль та ін.

Разом з тим багато аспектів досліджуваних проблем, особливо екологічних, методів комплексного оцінювання, оптимізації використання економічного механізму для підтримки екологічної безпеки дорожнього господарства залишаються невирішеними.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд теоретичних положень, обґрунтування методичних аспектів і практичних рекомендацій щодо формування організаційно-економічного механізму підтримки екологічної безпеки дорожнього господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування цілісного системного підходу в дослідженні сутності та змісту поняття «організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної безпеки дорожнього господарства», на нашу думку, потребує поглибленого розуміння таких категорій, як «механізм», «ор-

© Богінська Людмила Олексіївна, к.е.н., доцент кафедри будівельного виробництва будівельного факультету Сумського національного аграрного університету, 0954237441, e-mail: luda341@rambler.ru

Юрченко Оксана Вікторівна, ст. викл. кафедри будівельного виробництва будівельного факультету Сумського національного аграрного університету, 0951309195, e-mail: kosareva_82@mail.ua

ганізаційно-економічний механізм», «екологічна безпека».

У загальному розумінні дефініційне визначення поняття «механізм» розглядається як певна кінцева множина елементів та взаємозв'язків між ними, що регулюються за допомогою певних важелів [8]. Механізм – це широке поняття, яке охоплює комплекс різноманітних інструментів. Водночас механізм доцільно, на наше переконання, розуміти як сукупність важелів впливу на процеси досягнення поставлених цілей, що мають поєднуватися в єдину систему і становити ієрархічну структуру, і, до того ж, відповідати стратегічній меті в контексті забезпечення екологічної рівноваги в регіоні та в державі загалом.

Організаційно-економічний механізм можна характеризувати як: організаційну систему, що являє собою сукупність принципів, методів, прийомів, правил, які використовуються для виконання організаційно- економічних завдань. Одним з напрямів створення такого механізму може бути проведення екологічної паспортизації підприємств, зокрема дорожніх, з метою визначення класу їх екологічної безпеки й економічного стимулювання її підвищення. В подальшому для вдосконалення механізму економічного регулювання необхідно: законодавчо закріпити новий порядок класифікації екологічної безпеки підприємств, зв'язавши його з розміром екологічних зборів; внести зміни в нормативні документи про порядок розрахунку, стягнення й використання коштів від екологічних зборів з метою посилення їх стимулюючого впливу.

В економічній літературі поки що немає однозначного визначення організаційно-економічного механізму функціонування підприємства, який часто розглядається дослідниками як господарський.

Наприклад, В. Москаленко пропонує визначити економічний механізм підприємства «...як одну зі складових його господарського механізму. Він являє собою сукупність економічних методів, способів, форм, інструментів, важелів впливу на економічні відносини і процеси, що відбуваються на підприємстві» [4].

На думку Т. Гордієнко [2], організаційний механізм – це цілісний комплекс причинно-наслідкових зв'язків, які забезпечують доцільне перетворення вихідної ситуації в кінцеву (пов'язану з метою, яка досягається).

Повним, на нашу думку, є визначення організаційного механізму, надане Д. Дударевим [3], який стверджує, що це – комплекс організаційних форм і методів, які забезпечують

формування, розвиток та вдосконалення системи. Організаційний механізм також визначається як механізм управління, тобто як сукупність управлінських взаємозв'язків, які виникають у процесі управління між елементами системи.

Г. Козаченко тлумачить організаційно-економічний механізм як «інструмент управління, що являє собою сукупність управлінських елементів і способів їхньої організаційної, інформаційної, мотиваційної та правової підтримки, шляхом використання яких з урахуванням особливостей діяльності підприємства забезпечується досягнення певної мети» [1, с. 107].

На думку С. Білої, організаційно-економічний механізм – це особливий вид господарського механізму, який являє собою сукупність організаційно-економічних інструментів і методів впливу на процес виробництва [10].

Існує твердження, що організаційно-економічний механізм – це сукупність організаційних та економічних форм і методів, пов'язаних в єдиний порядок будь-якого виду діяльності [2].

На наш погляд, організаційно-економічний механізм підтримки екологічної безпеки – це сукупність усіх можливих практичних заходів, засобів та чинників організаційного й економічного характеру, відповідних структур та регуляторів, методів управління, за допомогою яких реалізується регіональна екологічна політика. Еволюційний вектор цього механізму – це орієнтація на необхідний моніторинг і достатню корекцію цілей і засобів, методів та інструментів, форм організації інституційного та інформаційного забезпечення.

Мета організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки передбачає узгодження економічних і екологічних інтересів суспільного виробництва як вертикальних – державних, регіональних, місцевих, так і горизонтальних – територіальних, відомчих, на рівні зв'язків між підприємствами тощо, а також встановлення певного порядку дій для підготовки ефективного гарантування безпеки. Досвід, набутий у процесі ринкових трансформацій, свідчить, що ключовими проблемами сьогодення є формування й ефективне функціонування організаційно-економічного механізму, який необхідний:

– по-перше, для впевненості в реалізації відповідної регіональної політики та неможливості її зриву через будь-які чинники;

– по-друге, не знаючи механізму політики, яка реалізується, умов її реалізації, взаємин між учасниками, неможливо правильно визначити

або оцінити результати й витрати, що є головним у визначенні ефективності діяльності;

– по-третє, правильно дібраний організаційно-економічний механізм сприяє підвищенню результативності екологічної економіки та робить її більш стійкою до ризиків та загроз [9].

На сучасному етапі в Україні ще не сформовано у завершеному вигляді системи страхування екологічних ризиків, подібної до існуючих в розвинутих країнах світу. Проте в прийнятих законах міститься низка положень, що регулюють окремі питання екологічного страхування, зокрема: стаття 49 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [13].

Найбільш оптимальним напрямом впровадження в Україні екологічного страхування є внесення відповідних змін до Закону України «Про страхування».

Взявши до уваги екологічні проблеми сьогодення, нами було прийнято за мету розглянути методичний підхід до оцінки впливу на довкілля дорожнього господарства. Відповідно до вимог ГБН В.2.3-218-007:2012 [11], при розробці матеріалів оцінки впливу на навколишнє середовище (далі ОВНС) у складі проектної документації на нове будівництво або реконструкцію/капітальний ремонт автомобільних доріг загального користування необхідно керуватися ДБН А.2.2-1-2003 [12], згідно з яким оцінка впливу планованої діяльності дорожнього господарства на навколишнє природне середовище проводиться за його компонентами: клімат і мікроклімат; повітря; геологічне середовище; водне середовище; – ґрунти; рослинний і тваринний світ, заповідні об'єкти.

Відповідно до п. 4.6.7 ДБН В.2.3-4:2007 [12] джерелами потенційного впливу діяльності дорожнього господарства на довкілля є: автомобільна дорога як інженерна споруда, транспортний рух, технологічні процеси будівництва й утримання дороги. При експлуатації автомобільної дороги значного впливу зазнає повітряне середовище. Джерелом безпосереднього впливу на повітряне середовище на автомобільній дорозі є пересувні джерела забруднення – транспортні засоби. Пов'язані з їх експлуатацією види впливу поділяють на: викиди відпрацьованих газів, шум, пил, фізичні явища. Формування дійового організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки в дорожньому господарстві дозволяє орієнтуватися на стає економічне зростання в умовах ресурсних обмежень.

Актуальним залишається питання відшкодування збитків, завданих довкіллю внаслідок

функціонування дорожнього господарства. Кількість розрахованих та стягнутих збитків відрізняється на порядки.

Одним із головних питань у побудові організаційного механізму управління еколого-економічною безпекою підприємства є розробка й удосконалення організаційної структури підприємства, які можна реалізувати шляхом відокремлення в структурі управління підприємством організаційної одиниці – служби забезпечення еколого-економічної безпеки.

Таким чином, можна визнати: формування організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки дорожнього господарства має ґрунтуватися на низці організаційних та економічних методів, інструментів та важелів і підкріплюватися нормативно-правовим, організаційно-технічним, соціально-культурним, інституційним та інформаційним забезпеченням (рис.1).

Економічні інструменти можна поділити на три групи:

1) інструменти фінансового забезпечення екологічної безпеки (формування бюджету, екологічний банк, екологічні фонди, фінансування природоохоронних заходів та екологічне інвестування тощо);

2) нефінансові економічні інструменти (створення ринків екологічних товарів та послуг, екологічне страхування, сертифікація, ліцензування, регіональні програми, економічна оцінка природних ресурсів, митне регулювання тощо);

економічні інструменти примусово-обмежувачої та стимулюючо-компенсаційної дії (екологічний податок, ціноутворення, амортизація природоохоронних активів, екологічний акцизний збір, пільгові позички, податки, субсидії та кредити тощо) [8].

Слід вважати, що заохочувальні методи спрямовані на створення матеріальної зацікавленості у забезпеченні екологічної безпеки, до них належать надання пільгового кредитування проєктів і програм, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки, їх фінансування, надання податкових пільг, субсидій, дотацій, що підвищить вигідність екологічно спрямованих видів діяльності, використання винагород, премій, диференціація ціноутворення відповідно до екологічного критерію, сприяння на ринку виробникам екологічних інновацій та екологічно безпечних технологій виробництва.

До примусових методів [5] належать: штрафні санкції; продаж прав на забруднення; цінове регулювання; платежі та збори за забруднення навколишнього середовища та використання ресурсів.

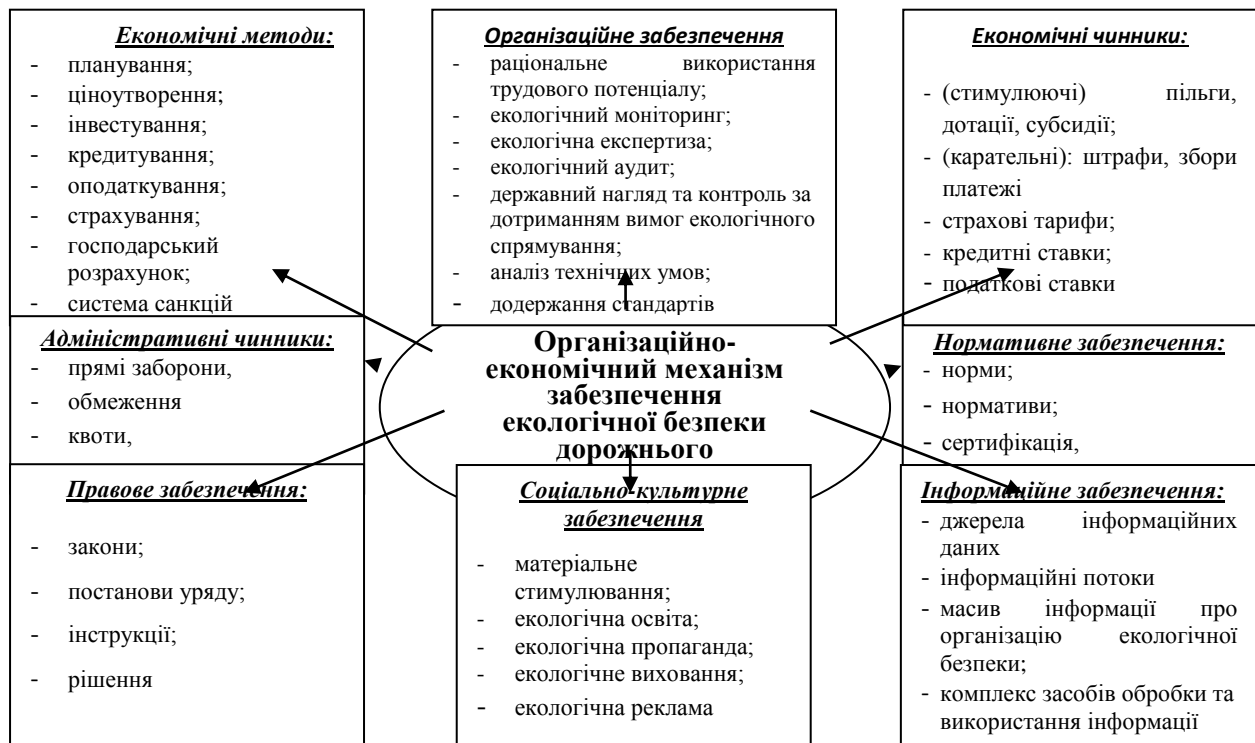

Рис.1. Організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної безпеки дорожнього господарства

Головною метою використання економічних та організаційних механізмів управління екологічною безпекою є:

1) стимулювання шляхом впровадження еколого-економічних інструментів природокористувачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля;

2) раціональне та ощадливе використання природних ресурсів та зменшення енерго- й ресурсомісткості одиниці продукції;

3) створення за розрахунок коштів, отриманих від екологічних зборів та платежів, незалежного від державного та місцевих бюджетів джерела фінансування природоохоронних заходів [9].

Будь-який організаційно-економічний механізм має свою структуру, але актуальним і необхідним залишається питання досягнення певних загальноекономічних цілей суспільства. У цьому контексті необхідно врахувати базові особливості економіки України: відсутність чіткої, адекватної ринку структури управління, інерційність, бюрократизм і закостенілість інституційної та правової систем вкрай негативно відбиваються на вирішенні всіх питань, включаючи гарантування екологічної безпеки усіх галузей. У свою чергу утриманський менталітет і низький рівень культури,

у тому числі інформаційної, екологічної та економічної, також сприяють такому становищу.

Треба сказати, що для кожного регіону країни характерний свій специфічний набір екологічних проблем. Крім того, специфіка дорожнього господарства передбачає формування своєї екологічної програми підтримки безпеки. Але серед широкого спектра подібних програм майже відсутні системи екологічного моніторингу природного середовища. Створення інформаційно-аналітичної системи «Транспортний потік – дорога» є значним кроком для впровадження інтерактивного екологічного моніторингу природного середовища, своєчасного отримання інформації та прийняття рішень. Також одним з прогресивних напрямів екологічного оздоровлення будівельної галузі і дорожнього господарства як її складової є еколого-економічне проектування об'єктів.

Ефективне функціонування організаційно-економічного механізму залежить від практичного аналізу впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, що дозволить оптимізувати процес розробки внутрішньогосподарських механізмів, адаптованих до специфічних умов їх застосування. Важливим організаційним механізмом кластерного впровадження є збільшення внеску науки й техніки

у вирішення проблем природно-техногенної та екологічної безпеки. Державна й регіональна інноваційна політика у вирішенні таких принципових проблем, як безпека, в остаточному підсумку зводиться до створення необхідних умов для формування інноваційного ринку й підтримки на ньому пріоритетних напрямів і критично важливих технологій. Нами запропоновано створення дорожнього регіонального кластера.

Методичною основою розроблення та впровадження організаційно-економічного механізму екологізації дорожнього господарства, на наш погляд, є послідовність реалізації таких завдань:

- проведення еколого-стратегічного аналізу зовнішнього середовища;
- проведення внутрішнього аналізу складових діяльності підприємств дорожнього господарства за кількома етапами:
 - а) аналіз природно-ресурсного, економічного та виробничого потенціалів підприємств дорожнього господарства;
 - б) стратегічний аналіз внутрішнього середовища;
 - в) аналіз результатів виробничо-господарської діяльності дорожніх підприємств з точки зору впливу на довкілля та задоволення власних економічних інтересів;
- формування системи управління еколого-економічним розвитком дорожніх підприємств;
- підбір кваліфікованих кадрів та розроблення системи стимулів та інструментів внутрішньої мотивації персоналу, встановлення відповідальності за додержання стандартів та регламентів діяльності;
- проведення інжинірингу та реінжинірингу бізнес-процесів дорожнього господарства і забезпечення неперервного моніторингу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козаченко Г.В. Організаційно-економічний механізм як інструмент управління підприємством / Г.В. Козаченко // Економіка. Менеджмент. Підприємство. – 2003. – № 11. – С.107 – 111.
2. Характеристика економічної безпеки на регіональному рівні / Т.М. Гордієнко // Економіка та право. – 2009. – № 2. – С. 104 – 108
3. Дударев Д.Н. Организационно-экономический механизм развития производственных систем: монография / Д.Н. Дударев, О.В. Дударева ; ГОУ ВПО «Воронеж. гос. технический ун-т». - Воронеж : Научная кн. : НК, 2008. – 199 с.
4. Москаленко В.П. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия : научно-методическое издание / В.П. Москаленко, О.В. Шипунова /Под научной редакцией д.э.н., проф. В.П. Москаленко. – Сумы: Изд-во «Довкілля», 2013. – 176 с.
5. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні /О.О. Веклич – К.: Укр. Ін-т досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2013.– 88 с.
6. Економічна енциклопедія: у 3 томах / за ред. С.В. Мочерного. – Т. 2. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
7. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. / А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2011. – 312 с.

Дорожнє господарство залишається функціонувати в системі економічних відносин, за якої дорожні підприємства одержують певну самостійність, відшкодовуючи витрати на виробництво дорожньої продукції своїми доходами, розпоряджаються прибутком, матеріально стимулюють якісну працю робітників при поєднанні централізованого керівництва з певною господарською самостійністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перехід до сталого розвитку вимагає такої екологічної орієнтації дорожнього господарства, яка досягається шляхом повсюдного і постійного обліку екологічного фактора. Визнання стратегії інтеграції екологічної політики у економічну та соціальну сфери само по собі є важливим, однак недостатнім. Наступний крок полягає у розробленні та забезпеченні інтеграційних планів (програм) для отримання реальних результатів. З урахуванням негараздів, що існують в охороні навколишнього природного середовища та соціальній сфері, є необхідність розглянути проблеми та пропозиції щодо програмного вирішення природоохоронних проблем у таких аспектах: законодавче та нормативно-правове регулювання; економічне регулювання; технічне регулювання; впровадження екологічного аудиту та страхування; розвиток наукових засад; співпраця з місцевим самоврядуванням; інформатизація в екологічному управлінні.

Процедури удосконалення дійового організаційно-економічного механізму забезпечення екологічної безпеки дорожнього господарства та етапи запровадження його у практику господарювання будуть одним із напрямів наших подальших досліджень.

8. Прокопенко О.В., Касьяненко Т.В. Організаційно-економічний механізм управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком [Електронний ресурс] // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 4. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_4/1_2.pdf
9. Садеков А.А. Управление предприятием в условиях кризиса: монографія / А. А. Садеков, В.В. Цурик. – Донецк: ДонГУЭТ, 2009. – 178 с.
10. Біла С.О. Соціально-інституціональні складові антикризової політики / С.О. Біла // Економічний вісник університету. – Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2010. – С. 249 – 253.
11. ГБН В.2.3-218-007:2012. Екологічні вимоги до автомобільних доріг. Проектування.
12. ДБН А.2.2-1-2003 Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд.
13. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. (із наступними змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

REFERENCE

1. Kozachenko G. V. (2003) Organizacijno-ekonomichnij mexanizm yak instrument upravlinnya pidpriemstvom [Organizational and economic mechanism as an enterprise management tool] / G. V. Kozachenko // Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemstvo. [Economy. Management. Enterprise] – № 11. – p.107-111. [in Ukrainian].
2. Charakteristika ekonomichnoї bezpeki na regionalnomu rivni [Characteristics of economic security at the regional level] / Т.М. Gordienko // Ekonomika ta pravo. - 2009. - № 2. - p. 104-108. [in Ukrainian].
3. Dudarev D. N. (2008) Organizacionno-ekonomicheskij mexanizm razvitiya proizvodstvennyx sistem [tekst] : Monografiya [Organizational and economic mechanism of development of production systems: monogr] / D. N. Dudarev, O. V. Dudareva ; GOU VPO "Voronezh. gos. texnicheskij un-t".- Voronezh: nauchnaya kn: NK, - 199 p. [in Ukrainian].
4. Moskalenko V. P. (2013) Finansovo-ekonomicheskij mexanizm promyshlennogo predpriyatiya : nauchno-metodicheskoe izdanie [Financial and economic mechanism of an industrial enterprise: a scientific and methodical publication] / V. P. Moskalenko, O. V. Shipunova / pod nauchnoj redakciej d.e.n., prof. V. P. Moskalenko. – Sumy: izd-vo "Dovkillya", – 176 p. [in Ukrainian].
5. Veklich O.O. (2013) Ekonomichnij mexanizm ekologichnogo reguluvannya v Ukraїni [Economic mechanism of ecological regulation in Ukraine] / O.O. Veklich - K.: Ukr. In-t doslidzhen navkolishnogo seredovishha i resursiv, – 88 p. [in Ukrainian].
6. Ekonomichna enciklopediya [tekst]: u 3 tomax [Economic Encyclopedia: in 3 volumes] / za red. s. v. mochernogo. – t. 2. – K.: vidavnichij centr „Akademija”, 2001. – 848 p. [in Ukrainian].
7. Kachinskij A. B. (2011) Ekologichna bezpeka ukraїni: sistemnij analiz perspektiv pokrashhennya. [tekst] [Ecological safety of Ukraine: a systematic analysis of the prospects for improvement] / Kachinskij A. B – K.: nisd, – 312 p. [in Ukrainian].
8. Prokopenko O. V., Kasyanenko T. V. (2010) Organizacijno-ekonomichnij mexanizm upravlinnya ekologichno spryamovanim innovacijnim rozvitkom [elektronnij resurs] // mexanizm reguluvannya ekonomiki. [Organizational and economic mechanism of management of environmentally-directed innovative development] – № 4. – rezhim dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/mre/2010_4/1_2.pdf
9. Sadekov A. A. (2009) Upravlenie predpriyatiem v usloviyax krizisa: Monografiya. [tekst] [Management of an enterprise in a crisis: a monogr] / A. A. Sadekov, V. V. Curik. – Doneck: Donguet, – 178 p. [in Ukrainian].
10. Bila S.O. (2010) Socialno-institucionalni skladovi antikrizovoi politiki [Socio-institutional components of anti-crisis policy] / S.O. Bila // Ekonomichnij visnik universitetu. – Pereyaslav-Xmelnickij : Pereyaslav-Xmelnickij derzhavnij pedagogichnij universitet imeni Grigoriya Skovorodi, p. 249–253. [in Ukrainian].
11. GBN V.2.3-218-007:2012. ekologichni vimogi do avtomobilnix dorig. proektuvannya. [Ecological requirements for highways. Designing]
12. DBN A.2.2-1-2003 sklad i zmist materialiv ocinki vpliviv na navkolishne seredovishhe (ovns) pri proektuvanni i budivnictvi pidpriemstv, budinkiv i sporud. [Composition and content of materials for environmental impact assessment (EIA) in the design and construction of enterprises, buildings and structures].
13. Pro oxoronu navkolishnogo prirodnoho seredovishha: Zakon Ukraїni vid 25 chervnya 1991 r. (iz nastupnimi zminami i dopovnennyami) // vidomosti Verxovnoї Radi Ukraїni. [On environmental protection: Law of Ukraine dated by 25 June 1991 (with subsequent amendments and supplements)] - 1991. - №41. – p. 546. [in Ukrainian].

Одержано 25.02.2017 р.